

Љиљана Келемен

Учитељски факултет, Београд

ljljakelemen@gmail.com

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.304-314

Stručni rad

РАЗВИЈАЊЕ КРЕАТИВНИХ СПОСОБНОСТИ ДАРОВИТИХ У НАСТАВИ ЈЕЗИКА

***Резиме:** Креативна постигнућа и доприноси имају моћ да утичу на побољшање и унапређење човековог живота и његовог окружења. Креативност као одлика даровитих је веома драгоцену у савременој настави и савременом друштву – друштву знања. Развијање, испољавање и подстицање креативности јесте пожељан циљ савремених образовних система, и као такав, налази се у прописима и препорукама о раду у нашим образовним установама. За успешну и динамичну наставу језика у нижим разредима основне школе, која се сматра апстрактном дисциплином, изузетно је важно развијати креативне могућности даровитих. У раду се најпре говори о два различита појма, креативности и стваралаштву, а затим се разматра развој креативних способности даровитих у настави језика. Посебно се истичу опште одлике креативног наставника и креативне наставе, који спадају у најзначајније факторе развоја креативних способности.*

***Кључне речи:** креативност, стваралаштво, даровитост, креативне способности, креативни наставник, креативна настава.*

Увод

На почетку двадесет и првог века креативност се сматра друштвеном и личном потребом. Проучавање развоја даровитих и подстицање њихових способности, вештина, интересовања и талената, све више се приближава проучавању развоја одраслих стваралаца. Креативност се најчешће разматра у контексту даровитости и талента, тако што се сва три појма приписују особама, понашањима или производима. Даровитост се одређује као својство личности – специфичан склоп карактеристика међу којима су најважније високе интелектуалне способности, креативност, повољно мишљење о себи, висока мотивисаност и посвећеност одређеној области људске делатности (наука, уметност, спорт). Креативност доприноси човековој слободи и срећи, а припада својству личности које је подложно васпитавању и развојности. Да би сачувао своју посебност и развио своју креативност, појединац

има потребу за одговарајућом подршком, а значајан део те подршке треба да пружи школа и сам наставник. У раду ћемо разматрати развијање креативних способности даровитих у настави језика у млађим разредима основне школе, коју методичари, углавном, сматрају апстрактном дисциплином. Креативне способности даровитих биће сагледане са методичког аспекта.

Креативност и стваралаштво - синоними или диференцирани појмови?

Креативност као јединствено човеково својство, представља сложен и специфичан феномен коме треба посветити изузетну пажњу, нарочито у време формирања личности ученика. Она је ментални процес који укључује стварање нових идеја, нових увиђања, појмова, нових решења проблема и нових веза између постојећих идеја или појмова. Као и интелигенција, креативност је једна од највише цењених људских својстава. Зато је постала садржај педагошких истраживања. Педагози, психолози, и социолози који су истраживали креативност као феномен, слажу се да је креативно мишљење највиша ментална функција, а креативна продукција врх људског постигнућа. Не постоји јединствено и ауторитативно гледиште или дефиниција креативности. Креативност се често приписивала чуду, когнитивним процесима, друштвеној околини, личним цртама и случајности. Неки сматрају како је то особина којом се рађамо, док остали тврде како ју је могуће научити коришћењем једноставних техника. С. Маринковић је подвукао да је креативност „промишљен процес стварања нових комбинација“ (Мајл, 1968: 6), те је она својствена у мањој или већој мери сваком људском бићу.

Креативност и стваралаштво су два различита појма, иако их многи педагози сматрају синонимима. У Педагошком лексикону креативност и стваралаштво се дефинишу као синоними. Креативност (стваралаштво) подразумева „менталне процесе, пре свега, мишљење, чији су резултати нове творевине какве пре нису постојале; оригинални и јединствени производи у којима нема имитације и понављања нечег већ постојаћег. То је и склоп менталних (интелектуалних, афективних и конативних) карактеристика личности које субјекту омогућавају креативну продукцију,

било на симболичко-идејном, било на конкретно-производном плану“ (*Педагошки лексикон*, 1996: 253). Габријела Келемен истиче да је „креативност најдивније умеће људског бића. Када се човек роди, он ту моћ има записану у својим генима. Неко има више, неко мање. Образовање посредује и развија способност сваког човека. Образовање је најмоћнији начин да се повећају људска умећа“ (Келемен, 2004: 154). Креативност је квалитет који је свако људско биће у стању да испуни у свом животу, само га треба подстаћи и развијати, јер свака животна ситуација у себи и по себи захтева одређен вид креативности. Креативност се налази у центру најпријатнијих људских енергија. Ниједан људски таленат није релевантнији од стваралаштва, као један облик експанзије креативног универзума. Многи аутори верују да је квалитет креативности испуњен ако је појединац направио нешто ново за себе, што га задовољава и додатно мотивише. Процес стварања нечег новог мора бити осмишљен и оригиналан процес да би био стваралачки.

Стваралаштво је стварање било чега што је ново, што претходно није постојало. Поред способности за извођење одговарајућих операција, претпоставља и постојање унутрашње, субјективне, као и спољне, друштвене слободе. Биланс стваралаштва појединца или друштва зависи не само од позитивних могућности (способности), већ и од одсуства ограничавајућих фактора. „Стваралаштво је облик мишљења у чијој је основи сложена интелектуална активност коју карактеришу оригиналност и друштвено призната вредност резултата те активности. Својство оригиналности приписује се оним производима мисаоне делатности којима се долази до нечега новог, необичног, ретког. Овај појам може се односити на резултате мисаоне делатности (у науци, уметности, али и свакодневном животу) и на метод којим се долази до резултата. Експериментални налази указују на то да се стваралаштво највише испољава у току откривања и формулисања проблема и током налажења приступа за његово решавање“ (*Педагошки лексикон*, 1996: 480). У Педагошком речнику можемо наћи одредницу која дефинише стваралаштво детета. „Једна од особина којом се карактерише дете је његова тежња да мења све оно што се налази у његовој околини... машта има значајан удео у његовом менталном и емоционалном животу, дете не води рачуна о границама и

могућностима стварности... Дечја машта тражи начина да се изрази“ (Педагошки речник 2, 1967: 406).

Стваралаштво ученика у језику треба да буде плод њихових самосталних сазнајних напора и активности. Наставник не може дозволити да самосталност ученика буде препуштена самој себи, већ је мора припремати, подстакнути, усмеравати и усклађивати. Самосталним стваралаштвом ученика у настави језика приступа се као способности сваког ученика да самостално истражује и открива језичке феномене, сазнаје их помоћу аналогије или упоређивања, открива језичке законитости и правила. У настави језика треба неговати креативне способности и могућности ученика, како би се што више испољили и развили њихови стваралачки језички потенцијали. Креативност је сама могућност замишљања или измишљања нечега новог, генерисање идеја комбиновањем, мењањем или прилагођавањем већ постојећих идеја, а не стварање нечега ни из чега. Неке креативне идеје могу бити задивљујуће и брилијантне, док су друге једноставне, добре и практичне, а нико их се још није сетио. Данас се сматра да креативност припада скоро свим људима у различитом степену, а не само даровитима. Школа, односно настава, је место где се креативни таленат треба открити и неговати. Најбољи пример је дечја креативност. Код одраслих, креативност је најчешће потиснута образовањем, али се може поново пробудити. Врло често је потребно само посветити се томе и одвојити време за креативне активности.

Креативне способности даровитих у настави језика и њихово развијање

Када помислимо на креативност, обично нам се намеће као оригинална продуктивност, као необична и врло успешна остварења. Најчешће одмах помислимо на сликаре, вајаре, песнике или познате светске научнике. Креативне способности најчешће откривамо код деце млађег узраста, док још нису оптерећени границама унутар којих могу стварати. Да бисмо могли развијати креативне могућности даровитих у настави језика, морамо постићи равнотежу међу сазнајним путевима као што су синтеза, анализа, конкретизација и апстракција, теоријска обавештења и практична делатност. Познато је да многи педагози посматрају креативност као једну од подручја људских способности које може, али не

мора, да учествује у свакој области даровитих. Креативност се посматра као домен даровитости, а новије концепције даровитости истичу креативност као њену суштинску карактеристику.

Да би се у настави књижевности подигао ниво креативности даровитих на највиши степен, професори разредне наставе треба да осмисле и реализују наставу помоћу стваралачких поступака. Исто тако, као што даровите мотивишемо за час књижевности, тако их морамо мотивисати и за наставу језика, било да је у питању час граматике или правописа. Једна до одлика даровитости јесте лингвистичка лакоћа. Ми ћемо се у даљем раду бавити наставом језика, конкретно, развојем креативних способности даровитих у настави граматике и правописа. Структура наставе језика проистиче из структуре лингвистике као науке о језику. Наставом језика бави се методика наставе језика, као научно утемељени систем. Њену структуру чине следеће дисциплине: методика фонетике, методика лексике и фразеологије, методика грађења речи, методика морфологије, методика синтаксе, методика правописа (ортографије), методика интерпункције, методика наставе диференцијалне граматике, билингвална методика и методика развоја говора (говорне културе) на часовима језика (Милатовић, 2007: 91). Граматика је апстрактна дисциплина и језичко градиво може бити доста неприступачно ученицима, ако им наставници не понуде психолошку и сваку другу врсту подршке. То значи да „пут до одређених сазнања мора ићи добро утврђеним и провереним путем, путем ослобођеним странпутицама, неизвесности и непромишљених поступака“ (Милатовић, 2007: 92).

Важно је нагласити битне особине личности помоћу којих се може објаснити креативна продукција даровитих, а којима се данас баве многи педагози и методичари. Креативне способности које треба неговати код даровитих у настави језика могу бити: флуентност, флексибилност, отвореност, дивергентно мишљење, иницијативност, мотивисаност, радозналост, самопоуздање, спремност за промене, слобода, откривање, интуитивност, јединственост, истрајност, аутономност, осетљивост, самопоштовање и самопотврђивање. Најпре ћемо истаћи развој *радозналости* за садржај лингвометодичког текста. Полазни (лингвометодички) текст мора бити познат ученицима. З. Јоцић (2007: 72) наглашава да лингвометодички текст, ако је добро одабран,

може провоцирати пажњу и мотивисати ученике на активни, самостални и стваралачки приступ језичким садржајима. Када се полазни текст изражајно прочита, морају се поставити садржајна питања за разумевање и доживљај, а тек онда се прелази на уочавање језичке појаве. Језичка појава која се обрађује може да се упоређује са већ познатим граматичким (правописним) појавама. „Радозналост је моћна покретачка снага и налази се у сваком ученику... треба је искористити и усмерити ка активирању језичких креативних потенцијала ученика“ (Јоцић, 2007: 65) и пре самог уочавања језичке појаве.

Често се питамо шта све може да покрене даровите да се развијају, стварају и успешно уче, зашто су понекад у стању да постигну и немогуће, а некад далеко заостају у развоју. У питању је најчешће мотивација, коју наставник треба добро да познаје, како би успешно организовао настави рад. Потреба за стварањем је један од највећих мотива човековог живљења и темељно одређење човека према свету и себи самоме. Да би створили ново, људи су често били спремни и на највеће жртве. Због тога наставу треба организовати тако да се обезбеди слобода сазнавања и стварања сваком појединцу, чиме се пружају услови за висок степен мотивисаности у раду. *Мотивисаност* за откривање значења и функције нове језичке појаве је, такође, један од најважнијих услова за успешан рад даровитих у настави језика. *Отвореност* за ново и непознато у језику може да означава спремност ученика да прихвате нова језичка искуства у полазном тексту као језичком систему путем дијалога са наставником. *Склоност даровитих ка откривању и слобода у саопштавању* властитих виђења и ставова могу се развијати приликом долажења до нових језичких правила при уопштавању и тражења решења за нове примере. Илустрације у настави језика могу допринети већем развоју наведених способности. Даровите је потребно упућивати да самостално трагају и проналазе адекватно и креативно илустративно решење којим се исказује одређена језичка појава, а не понудити га унапред. Такве илустративне форме могу бити много креативније од наставникових. *Самопоштовање* је вера даровитих у властите снаге и способности за креативни рад приликом самосталног залагања и рада коју треба континуирано подстицати. Даровити су способнији за креативне идеје када су језичке игре у питању (граматика). Њихова решења ће подстаћи остале ученике на

дубље размишљање и разматрање другачијих и сложенијих захтева. *Самопотврђивање* даровитих се испољава у тежњи да се постигне успех, да се буде запажен и цењен, а то треба ценити и развијати од самог почетка у настави језика. Наставник обавезно треба да припреми додатне задатке искључиво на нивоу стваралаштва и усменим путем провери сваки сегмент израде истих. Повратном информацијом се много доприноси у настави, јер ће даровити успешније учити и стварати уколико су упознати са резултатима својих активности. У задацима на највишем нивоу учења (стваралаштво) даровитима се пружа слобода изражавања и могућност истицања. С. Максић (2006: 150) истиче да наставник треба помоћи ученицима да се ослободе страха од тога да ће погрешити толерисањем и поштовањем њихових идеја, питања и радова. Даровити имају право на испољавање креативних ставова и процена, права на време за креативно размишљање, похвалу за креативне идеје и радове, као и подстицање на креативну сарадњу са наставником и осталим ученицима у одељењу.

Интуитивно мишљење је од суштинског значаја за креативно и продуктивно мишљење у настави. Даровити ће брже схатити језичке појаве (непроменљиве речи) које се усвајају интуитивним путем помоћу аналогije са сличним садржајима. Зато је важно већ од другог разреда основне школе развијати њихово интуитивно и дивергентно мишљење. *Откривање и аутономност* као креативне црте даровитих наставници могу афирмисати давањем полупрограмираних материјала у облику свески. Садржај материјала треба да сачињавају следеће јединице: лингвометодички текст, питања за самостално уочавање језичких појава и њихово значење и функцију, правило и примере, илустрацију или графички приказ правила, нови лингвометодички текст, упутство за језичку игру (за час граматике), упутство за правописну вежбу (правопис), упутство и задатак за проверу градива у новим примерима, задатке за самостални стваралачки рад и упутство за домаћи задатак.

Креативан наставник у савременој настави језика

Школа и наставници спадају међу најзначајније факторе који учествују у процесу развоја талената и креативности младих. Према речима С. Маринковића (2003:

19) креативан наставник је, пре свега, у позицији организатора, човека који мотивише, моделира, помаже, истражује, иницира, подстиче, прати, усмерава и стално трага за новим видовима организације, налазећи и сам задовољство у својој креативности и креативности својих ученика. Од наставника се очекује да добро познаје област коју предаје, садржаје и методологију дисциплине, да познаје методiku рада са даровитима и да буде особа са широком културом. У настави је потребно створити повољне услове за разноврсне креативне активности сваког ученика, при чему ће се излазити у сусрет индивидуалним способностима, интересовањима и мотивацији. Можемо се сложити са констатацијом да је „креативност у настави заправо синтеза ученикове и учитељеве креативности“ (Ђукић, 1996: 111). Креативни наставник ће лакше и брже стимулирати креативно понашање даровитих у настави, било да је час књижевности, језика или културе изражавања. То може остварити на разне начине: подстицати самосталне подухвате ученика, давати им задатке на нивоу примене и стваралаштва, не критиковати их преоштро, постављати продуктивна и проблемска питања, не заирати од новог и непознатог, необичног и различитог.

Савремена настава језика захтева креативно и стваралачки оријентисаног наставника, особу која може да креира разноврсне мотивационе ситуације и активира ученике на креативно мишљење. Пожељно је да наставници буде интересовања, емоције, стваралачке и истраживачке потенцијале свих ученика, а посебно даровитих. То се може постићи креативним дијалогом помоћу добро осмишљених и квалитетних питања и задатака на сваком часу граматике или правописа. Истраживања су показала да подобни наставник за рад са даровитима треба бити снажна, емоционално конзистентна личност са широким интелектуалним интересовањима, инвентивна, флексибилна, комуникативна и са врло високим образовањем. Пре свега мора да буде заинтересован за помагање даровитим ученицима, њихово вођење, подржавање и уважавање. Наставници треба да се односе с поштовањем према необичним питањима даровитих и према необичним идејама које саопштавају. Ако је наставник стрпљив, смирен, задовољан, добро расположен, природан, увиђајан, лакше ће креирати позитивну и опуштenu атмосферу у разреду, а даровити ће постати релаксирани и спремни за креативне подухвате на пољу језика.

Педагози, психолози и социолози се слажу да су битне особине креативног наставника: ведрина, добро расположење, хумор, ентузијазам, креатини став према животу, односно одступање од шаблона и стереотипа и тежња ка новом, другачијем, прогресивнијем. То значи да креативан наставник треба лично бити опредељен за креативну наставу, да добро познаје не само језик (лингвистичку област) и књижевност, него и природу креативног процеса и стратегију креативне наставе. Ученицима треба приближити и учини смисленим и занимљивим апстрактне језичке (граматичке и правописне) садржаје. Креативни наставник може много да допринесе развоју креативности даровитих, тако што ће унапред припремити и понудити за самостални стваралачки рад наставне листиће са задацима на нивоу примене уз примесе нивоа стваралаштва и на самом нивоу стваралаштва.

Креативна настава као подстицај креативних могућности ученика

Према речима С. Маринковића, креативна настава је „таква настава која за своје кључно одређење узима афирмацију стваралаштва ученика и наставника у васпитно-образовном процесу. Креативна настава не трпи шаблоне и искључивости, већ је разноврсна, флексибилна и отворена за ново, посебно за оне облике, методе и средства којима се подстиче развој стваралачких способности ученика и креативна улога наставника“ (Маринковић, 2003: 17). Маринковић је, даље, истакао одлике креативности и креативне наставе: интензиван рад, слобода, отвореност, стваралачко посматрање, неконформизам, креативна усмереност мишљења, дивергентно мишљење, толеранција, покретљивост мишљења (флексибилност), имагинативна усмереност мишљења, неговање своје посебности, богат интелектуални доживљај, богат емоционални доживљај и односи поверења и сарадње.

По својој природи, језик пружа неограничене могућности за креативност. Језик је симбол ствари, идеја, појмова, а та симболичност је жива и динамична. Природно је да и настава језика, књижевности и културе изражавања (усменог и писменог) буде креативна, да ствара услове за језичко стваралаштво у свим аспектима. Настава граматике и правописа пружају даровитима могућност да се креативно

искажу у разумевању језичке појаве и повежу је са наученим појавама, уз могућност њеног уопштавања и примене у новим лингвометодичким текстовима и задацима на највишем нивоу знања. „Стваралачки ниво учења граматике (језика) је најсложенији и, пре свега, обележје је даровитих ученика“ (Милатовић, 2007: 92). Ниво примене је за степен нижи ниво учења (знања), али га даровити ученици брже савлађују. Настава може бити креативнија ако се чешће користе презентације језичких садржаја или укључе мас-медији. „Систематско и организовано коришћење мас-медија попут телевизије, радија, филма и штампе може утицати на формирање релативно трајних језичких интересовања ученика“ (Јоцић, 2007: 111). Мас-медији су само помоћна средства која ће допринети развоју креативности даровитих, али ће, пре свега, допринети да настава буде динамичнија, атрактивнија, ближа потребама и интересовањима ученика.

Закључак

Даровити ученици у млађим разредима основне школе захтевају посебну пажњу, разноврсне позитивне подстицаје, диверзификацију рада. Развијање њихових креативних способности треба да буде приоритет и један од најважнијих задатака у савременој настави и савременом друштву, друштву знања. Креативни ученици су способни да трансформишу оно што је познато и уобичајено у ново и неочекивано. Креативност, свакако, треба разликовати од стваралаштва ученика. Стваралаштво може бити само условно употребљен израз, јер ученици млађег узраста не могу бити ствараоци у правом смислу те речи, али зато могу бити креатори нових и другачијих решења. Даровити испољавају креативност у многим областима, али је познато да је једна до одлика даровитости и лингвистичка лакоћа. Зато смо у раду посебно истакли развој креативности даровитих у настави језика и предложили на које начине се она може развити у настави граматике и правописа. Креативни наставници морају да усмере пажњу на потребе даровитих, њихове могућности и подршку креативних капацитета. Они су конструктори креативне наставе језика, која мора да обезбеди неограничене могућности за језичко стваралаштво и креативност.

Литература:

- Јоцић, З. (2007): *Језичко стваралаштво ученика у настави граматике*, Учитељски факултет, Београд.
- Келемен, Г. (2004): *Гениј или моћ креативности*, Зборник 10, Радови са међународног научног скупа *Стратегије подстицања даровитости*, Виша школа за образовање васпитача, Вршац, стр. 154-157.
- Мајл, А. (1968): *Креативност у настави*, Свјетлост, Сарајево.
- Максић, С. (2006): *Подстицање креативности у школи*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Маринковић, С. (2003): *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, треће издање, Креативни центар, Београд.
- Милатовић, В. (2007): *Настава српског језика и књижевности у трећем разреду основне школе – приручник за наставнике*, друго издање, Завод за уџбенике, Београд.
- *Педагошки лексикон*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
- *Педагошки речник 2*, од О до Ш, Институт за педагошка истраживања у Београду, Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, Београд, 1967.

Ljiljana Kelemen
Teacher Training Faculty, Belgrade
ljiljakelemen@gmail.com

Creative Ability Development of the Gifted in Language Teaching

Creative achievements and contributions have a power to influence the improvement and promotion of both man's life and his environment. As a typical feature of the gifted, creativity is considered rather significant in contemporary teaching in modern society – knowledge society. Development, manifestation and encouragement of creativity is a desirable outcome of modern educational systems, and as such it is a part of regulations and recommendations referring to work in educational institutions. It is essential to develop creative abilities of the gifted for successful and dynamic language teaching in lower grades of primary school, since language teaching is considered an abstract discipline. At the outset, the paper deals with two different terms, creativity and creative work to continue with the considerations on the development of creative abilities of the gifted in mother tongue teaching. What is pointed out are general features of a creative teacher and creative teaching, which are considered to be the most important factors of creative abilities development.

Key words: creativity, creative work, giftedness, creative abilities, creative teacher, creative teaching.